



## TANIK VE TANIK YAKINLARININ DİLİNDEN SİİRT VE ÇEVRESİNDE ERMENİ OLAYLARINA IŞIK TUTAN BİR SÖZLÜ TARİH DENEMESİ

Beşir MUSTAFAYEV\*

Fatih FIRAT\*\*

### ÖZET

Anadolu'da var olan farklı kimlikler, bu coğrafyada Rus-Ermeni faktörünün ve işbirliğinin ortaya çıkışına kadar bir arada yaşamayı sürdürdüler. Şöyle ki Ermenilerin tüm faaliyetlerine Rusya başta olmak üzere dış güçlerin destek olduğunu gösteren çok sayıda belge ve tanık ifadeleri bulunmaktadır. Bu makalede Siirt ve çevresini dolaşarak, yaşayan tanıkların ve tanık yakınlarının dilinden Ermeni olaylarını dinleyerek yazmaya çalıştık. Böylece tanık ve yakınlarını dinleme noktasında yeni-yeni bilgilerle diğer tarihi olayları karşılaştırarak sözlü tarih denemesi yapmaya çalıştık. Ermeni isyanlarını gören ve yakınlarından duyan Siirt ve çevresindeki yaşlıların anlattıkları hem Anadolu'nun diğer yörelerinde hem de en son olarak Ermeni mezalimine maruz kalan Hocalı tanıklarının anlattıkları, yapılan zulmü ve tarihi olayları bir kez daha göz önüne getirdiği gibi hafızalarda da yeniden canlandırmıştır. Ermeniler ve destekçileri yıllarca sistemli bir şekilde çalışarak dünya kamuoyunu kendi istedikleri gibi yönlendirmişlerdir. Bu yüzden Müslüman Türklere yapılan soykırımın yeniden araştırılması her geçen gün önem arz etmektedir. Yeni bilgi, tanık ve kaynaklara dayanan bu tür çalışmalar arttıkça önyargılarda, hukuki ve siyasi yaklaşımlarda olumlu manada değişiklik meydana getireceği kanaatindeyim.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı, Müslüman, Siirt, Ermeni, Tanık.

## AN ORAL HISTORY ESSAY ILLUMINATING ARMENIAN EVENTS FROM THE ACCOUNTS OF WITNESSES AND THEIR RELATIVES LIVING IN AND AROUND SIIRT

### ABSTRACT

The different identities within Anatolia continued co-exist until the emergence of the Russian-Armenian factor and cooperation in this region. There are many documents and witness statements showing how the Armenian's activities were supported by Russia and outside forces. In this article, we wandered Siirt and its surroundings, and tried to document the Armenian atrocities from living witnesses and their relatives. Thus, we have produced a fine example of an oral history-based essay by comparing new information with historical events. Those elders who saw and heard the Armenian rebellions, alongside other Anatolians and Khojali witnesses who were exposed to the Armenian atrocity reported many a thing, all of which reveal the cruelty behind history once again. Armenians and their supporters have working systematically for many years in order to try and dominate public opinion. Hence, we need to revisit the genocide from the angle of Muslim Turks. I feel that as the number of such studies, witnesses, and resources revealing new information increases, the prejudices, legal, and political approaches will change in a more positive direction.

**Keywords:** Ottoman, Muslim, Siirt, Armenian, Witness.

---

### Araştırma Makalesi

**Makale Gönderim Tarihi: 17.07.2018; Yayına Kabul Tarihi: 26.02.2019**

\* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, SİİRT, ORCID: 0000-0002-3235-2874, E-posta: besirmustafa@gmail.com

\*\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, SİİRT, E-posta: ffatih16@hotmail.com

### **Osmanlı'nın Son Yıllarında Siirt ve Çevresindeki Ermeni Olaylarına Kısa Bakış**

Doğu Roma döneminde katliama maruz kalan Ermeni kavmine önce Selçuklu daha sonra ise Osmanlı Türkleri sahip çıkmıştır. Türkler ve Ermeniler uzun yıllar aynı coğrafyada huzur ve barış içerisinde yaşamışlardır. Zamanla Ermeni komiteciler büyük güçlerin kışkırtma ve destekleriyle 1800'lü yılların sonuna doğru özellikle Çarlık Rusya'sının himayesiyle hem Anadolu hem de Kafkaslar'da ayaklanma ve terör faaliyetlerine girişerek, Müslüman Türk, Arap, Kürt ve Çerkez ahaliye karşı bölgede etnik temizlik ve katliam harekâtı başlattılar (Çarkçıyan 2006: 13-14; Dabağyan 2010: 13-15; Erickson 2015: 20-22). Bu katliama ilişkin belge ve bilgiler hem arşivlerde, hem diğer kaynaklarda hem de tanık ifadelerinde mevcuttur.

Peki, asırlarca birlikte yaşayan bu iki halk neden ve nasıl birbirine düşman oldu ve edildi. Konuya ilişkin Amerikalı tarihçi Justin McCarthy'in "Kim Başlattı" isimli makalesinde tarihi ve tarihçiliği sorgulayarak, tarihin yazılmadan önce ilgili bütün kaynaklarının incelenmesinin gerekliliğini vurgular, tarihin sadece bir kaynaktan beslenerek de yazılamayacağını, yazıldığı takdirde bunun tarih olamayacağını da ifade eder. Tarih ve siyasetin birbirinden bağımsız alanlar olduğunu belirten McCarthy, siyasilerin tarih konusunda yargıda bulunamayacaklarını, bulunurlarsa tarihin tüm görev ve sorumluluklarını da üstlenmeleri gerektiğine değinmektedir. Türklerin Ermenilere karşı faaliyetlerini, "kendilerini savunuyorlardı" şeklinde açıklayan Amerikalı tarihçi, bunu; "Türklerin yerinde kim olsaydı aynı şeyi yapardı, ifadesiyle dile getirmiştir. Yazar, iki toplum arasındaki sorunun, bilinenin aksine, 19. yüzyılda değil, daha 18. yüzyıldan itibaren başladığını ve bunda Rusya ve bugünkü İran'ın rolü olduğunu ifade etmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının başlamasıyla birlikte Türk-Ermeni ilişkilerinde başlayan kırılmanın ihtilalci Ermeni örgütleri sayesinde iyice gün yüzüne çıktığını belirten McCarthy, 1890'lardaki ayaklanmalarda Batılı ülkelerin ve Ermeni kilisesinin rolüne de değinmiştir. Makalenin devamında I. Dünya Savaşı ve Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sorunun ortaya çıkışını da ele alan yazar, iki ülke arasındaki temel anlaşmazlığın Bolşeviklerle birleşen Taşnak ve benzeri Ermeni milliyetçi örgütlerinin Bakü'deki Türk nüfusunu yok etmeye zorlamaları ile başladığının altını çizer (McCarthy 2006; McCarthy 2014: 117, 190, 271).

Osmanlı'nın son yıllarında Siirt, Bitlis, Van ve civarında meydana gelen Ermeni isyanlarının başında her zamanki gibi yine aynı emperyalist güçler yer aldı. Bu güçlerden İngiltere daha çok Ortadoğu'da<sup>1</sup>, Rusya ise Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu'sunda bir Ermeni devletini kurmak için mücadele etti. Rus yönetiminin Kafkas ve Kuzey Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki politikası başından beri önce Osmanlı Devletine daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı Ermenilerden faydalanmaktı (Qasimov 2000: 75-84; Korkmaz 2016: 624). Öncesinde ise Ermeniler, Doğu Anadolu'nun iskân politikasında kullanıldı. Siirt ve civar yöreleri de bu iskân politikasının başında yer almaktaydı. Siirt, Ermeni isyanlarının vuku bulmasından önce Diyarbakır'a bağlı bir konumda olup 1892'den sonra Bitlis vilayetine bağlandı. Diğer Doğu ve Güneydoğu vilayetlerinde olduğu gibi Siirt'te de toprak

<sup>1</sup> İngiltere, Amerika'daki kolonilerinin çoğunluğunu kaybetmesiyle alternatif planlar üzerinde çalışmağa başladı. Kuşkusuz Osmanlı'nın coğrafyadan kaynaklanan stratejik durumu ve ekonomik potansiyeli iştahını kabartmaktaydı. Böylece Suriye üzerinden Mısır'ı, Irak üzerinden de Hint yollarını denetler duruma geldiği için Ortadoğu'da elini daha da güçlendirdi. Hem Doğu Anadolu'da Çarlık Rusya'sının etkisinin arttığını hem de Kafkasların jeopolitik konumunu gören İngiltere yeni hamlelerle Rusların gücünü kırmayı başardı. Ayastefanos antlaşmasından sonra Berlin antlaşmasıyla kuşkusuz Osmanlı için değil, sırf Avrupa menfaatlerine yönelik maddeler olduğu gözükücektir. Böylece diğer sömürgeci devletler gibi Osmanlı'daki gayrimüslimlerden olan Ermeni kilise ve cemaatlerini kullanarak Katolik, Ortodoks ve Protestan gibi büyük kiliseler kanalıyla emperyalist devletlerin "böl-parçala-yönet" oyunlarının aracı haline getirdiler (Kılıç 1998: 93, 97).



ağalığı hâkimdi. Genelde tarım ve ticaretle uğraşan Bitlis ve Siirt Ermenilerinin yöre halkına emperyalist güçlerin kışkırtma teşebbüslerine kadar pek zararları olmamıştır. Özellikle 1900'lü yılların başlarına kadar Ermeni nüfusu Van, Bitlis ve Siirt yörelerinde yüzde 30'lar düzeyindeydi. Zamanla Ermenilerin çevre il ve ülkelere gidişiyile bu nüfus azalır (Kılıç 2017; Bashanov 2013: 159-160). Ermeniler, tıpkı son dönemdeki terör olaylarında olduğu gibi Eruh'ta Müslümanları katlederek mal ve topraklarına el koymuşlar. Katliamdan kaçan Müslümanlar Osmanlı'nın Zaho ve Duhok (günümüzde Irak sınırları içerisinde) yerleşim yerlerine saklanırlar. Karşılıklı çatışmalarda yetim kalan bazı Ermeni çocukları Müslümanlar evlatlık edinir. Bunu hem yukarıdaki tanık ve yakınlarının ifadelerinde hem de o zamanlar katliamdan kurtulan ahalinin durumunun araştırılmasıyla görevlendirilen memurların tahkikatında görmekteyiz<sup>2</sup>.

Bitlis'teki olaylarda da yine Ruslar ön plandadır. 1915 yılında Rusların Bitlis sınırına kadar gelmeleri halkın yöreden göç etmelerine sebep olur. Halkın direnişi karşısında Rus birlikleri şehre giremeyince hileye başvurur. Rus askerleri ve onlara yardım eden Ermeni güçleri gece karanlığından faydalanarak Güzeldere yaylasından Dibedan dağına çıkarak orada gözetleme kulesinden, Rusların hareketlerini şehirdeki asker ve halka ateş yakarak duyurmakta olan 16 Osmanlı askerini şehit ederler (Zülfikar 2001: 277-278). Bitlis'in Deliktaş köyü ve Duhan deresi boyunca yaralı ve ölü halinde yaklaşık 1000 çocuk bulunmaktaydı<sup>3</sup>. Ermenilerin isyan ve katliamını önlemek ve bölgede güvenliği sağlamak adına Osmanlı Devleti bir dizi tedbirler aldı. Bunların başında Ermenilerin sevkiyatı için tehcir, bir diğer ifadeyle zorunlu göç kanunu çıkarır. Tehcirin daha çok uygulandığı yerlerin başında Van, Bitlis ve Erzurum gelecektir. Sevkiyatın yapıldığı yerler ise Osmanlı'nın Suriye ve Mezopotamya olarak da adlandırılan çevresindeki Halep, Rakka, Zor, Kerek, Havran, Musul ve Cizre-Diyarbakır gibi vilayetleri idi (BOA, Nu. 14, 1995: 7-10). Bir zamanlar Siirt'e bağlı şimdiki Şırnak'ın Cizre ilçesi de 100 yıl önce (Diyarbakır iline bağlı iken) aynı acılara sahne olmuştu. Tehcir kararı öncesi Cizre-Mardin sancağı en yoğun Ermeni ve diğer Hıristiyan nüfusuna sahipti. Bu diğer nüfus da hiç kuşkusuz Süryaniler idi (Sarı 2013: 205-210). Diğer Doğu vilayetlerinde olduğu gibi Siirt, Bitlis, Mardin, Diyarbakır ve Batman gibi yerlerde yaşayan Ermenileri ve Süryanileri kışkırtan Rus ve diğer Batılı güçler kendi emellerine ulaşınca bölgede daha çok Ermenileri kullandılar. Tüm Anadolu'da olduğu gibi Doğu-Güneydoğu illerinde bu toplumlarla iç-içe yaşamış, savaşları görmüş, duymuş ve yakınlarını yitirmiş dedelerin, ninelerin anılarını dile getirirken gözyaşlarını tutamadıklarını görürüz. Çevreyi tanıma, tanıkları ve yakınlarını dinleme ve bu doğrultuda bir sözlü tarih denemesini ortaya koyma kanaatimizce tarihin ana karakteri sayılır.

<sup>2</sup> Rus işgali sırasında Ermeni ve Rusların, Siirt'in merkez kazasıyla Garzan, Sason, Kulp kazalarında, Muş, Malazgird, Bulanık, Hınıs, Pasinler, Eleşkird ovalarında, Tifnik, Karaköy, Talori dağlarında, Van, Bitlis, Genç, Dutak ve Maçka'da bütün kaza, köy ve mahallelerde Müslümanları yok etmek amacıyla yağma ve katliama giriştiler. Köyleri ateşe vererek insanları samanlığa doldurup canlı canlı yaktılar. Bazı çocuk ve erkeklerin kol ve bacaklarını kesip canlı ateşe attılar. Kız çocuklarına ve kadınlara tecavüz ettiler. Hastaları dipçiklerle öldürerek, üzerinden atla geçtiler. Mal sahiplerinin mallarını ellerinden zorla alıp, vermeyenleri öldürünceye kadar dövüldüler ve hapse mahkûm ettiler. Ayrıca bazı yerlerdeki camileri kiliseye çevirdiler (BOA, Nu. 23, 1995: 152).

<sup>3</sup> 2 Mart 1916'da Bitlis'te Ruslara esir düşen Topçu Asteğmen (Tümgeneral) Rüştü Pekdemir anılarında: "Bizi, Paşın hanında topladılar. Yaralı ve sağlam olarak 15 kadar subay ile 200 kadar er, 50 kadar da sivil memur ve halktan bazı kimseler vardı. Vilâyet polis müdürü İrfan Bey de bunlar arasındaydı. Ermeni çeteleri kin ve garez dolu bakışlarla etrafımızda dolaşüyor, süngülerini göğsümüze batırmak için fırsat kolluyorlardı. Rus askerleri bunun farkına vardılar ve onları etrafımızdan uzaklaştırdılar". (Gnkur. Bşk.lığı, ATASE Bşk., Nu. 31: 9; Karadeniz 2014: 2299-2300).

**Tanık ve Tanık Yakınlarına Yöneltilen Bazı Sorular:**

- Adınız ve soyadınız?
- Doğum tarihi ve yeriniz?
- Ana ve baba adınız?
- Ermeni olaylarını hatırlıyor musunuz?
- Tanık olduğunuz olayları anlatır mısınız?
- Ermeni zulmünü büyükleriniz sizlere nasıl anlattı?
- O sıralarda siz ve aileniz hangi il, ilçe ya da köyde bulunuyordunuz?
- Olaylar hakkında sizlere kimler bilgi verdi?
- Sizlere anlatılanları veya hatırladıklarınızı anlatır mısınız?

**Tanık ve Tanık Yakınlarının İfadeleri:**

**1. Siirt merkezde oturur 1892 (126 yaş) Eruh doğumlu Yusuf oğlu Hasan GEZER'in ifadesidir:**



Ben Siirt iline bağlı Eruh ilçesinde doğup, büyüdüm. Bizim yaşadığımız bölgede Ermeniler de yaşıyordu ve buralarda doğal olarak onların da mülkleri vardı. Göçebe yaşayan bir ailenin çocuğuydum. Bizler ineklerimizi yaylalara götürürdük. Arpa ve mısırdan ekme yapar yerdik. Süt ve ayran içerdik. Bahar ve yaz mevsimlerinde yaylalarda kalırdık. Kışları ise mağaralarda kalıyorduk. Siirt üç defa yıkım felaketi yaşadı ve bu üç felakette de Ermeniler burada yaşamaktaydı. Bizler hem göçebe hayatı yaşardık hem de askere giderdik. Ermeniler askerden muaf oldukları

için özellikle savaş yıllarında arka cephede zulüm ve taşkınlıklar yapardılar. Sonra Osmanlı Devleti tehcir fermanı çıkardı. Ermeniler buralardan sürgün edildi. Bölgemizde daha çok bağcılık ve ticaretle uğraşan Ermenilerin mülkleri daha sonra Müslümanlarca kullanılmaya başlandı. Tehcir edilenlerin dışında geride kalanların da bir kısmı zamanla buralardan batı illerine çekip gitti. Bazı Ermeniler ise zengin ağaların yanına sığındı. Bir kısım Ermeni de başka devletlere ve Kafkaslara gittiler. Bütün bu yaşanmış olaylar Sultan Reşat (35. Padişah Sultan V. Mehmet) dönemindeydi.

**2. Şırnak'ta oturur 1913 (105 yaş) İdil doğumlu Ali oğlu Tahir GENÇ'in ifadesidir:**

Aslen Hicaz bölgesinden Şırnak İdil'e göçen bir aileyiz. Ben o zaman çocuktum. Şırnak ve İdil'deki Ermenileri babam ve dedem Hacı Hasan'dan duyduklarımı anlatacağım. Ermeni isyanından önce Müslümanlar ve Ermeniler iyi ilişki içinde yaşarlardı. Ermeniler genel olarak ticaretle uğraşıyorlardı. Bir zamanlar Osmanlı Devletine sadık olan bu millet, bizim bölge halkı ile de önceleri arası iyiydi. Ermeniler daha sonra bizim bölgede 33 kişiyi öldürdü. Aralarında benim amcamın da bulunduğu bu 33 kişi farklı aşiretlere mensup kişilerdi. Bu aşiretlerden bazıları Miri, Deksuri, Haco, Rece ve Boto aşiretleriydi. Ermeniler bizim bölgede azınlık durumundaydı. İdil ve civarında yaklaşık 400 hane kadar vardı.

O dönemde Osmanlı Devleti Kafkas cephesinde Ruslara karşı savaşmak için bölgemizden asker istemişti. Bu savaşa amcaoğlum da katılmıştı. Savaştan sonra

Ermeniler her tarafa saldırarak ve evleri basarak, ellerine geçirdikleri Müslümanları hatta yakaladıkları hayvanları bile öldürmüşler. Ermeniler bu bölgede azınlık oldukları için Müslüman halkı öldürüp, kendi nüfuslarını çok gösterip burada bir Ermeni devleti kurmak istiyorlardı. O dönemde Osmanlı Devleti zayıflamıştı. Batılı devletler Osmanlı topraklarına saldırmıştı. Ermeniler de bu durumdan faydalanarak Müslüman halkı katletti. Tehcir edilen isyancı Ermenilerden geride kalanları da daha sonra buralardan giderek başka ülkelere yerleştiler.

**3. Siirt merkezde oturur 1919 (99 yaş) Şirvan'ın Ormanardı köyü doğumlu Ahmet Nas kızı Hediye BARAN'ın ifadesidir:**

Siirt merkezde yaşayan Ermeniler hakkında gelişen olayları babamdan duyduklarımı anlatacağım. Çünkü ben o zaman daha çocuktum. Siirt'in Güçlükonak beldesinde Ermenilerin yaşadığı ve aralarında hekimlik yapanların olduğunu söylerdi. O civarda bulunan insanlar hasta olduklarında tedavileri için bu beldedeki Ermeni hekimlere giderlerdi. Ağabeyimin ve dayımın eşi de Ermeni olduklarından bu söylediklerimi ayrıca onlardan da işitmişim. Olaylardan önce Siirt'te yaşayan Ermeniler ayakkabıcılık gibi diğer ticari ve sanat işlerinde çalışırlardı. Aralarında bazı Ermeniler Ramazan ayında Müslümanlar rahatsız olmasınlar diye çocuklarını dışarı bırakıyorlardı.

Fakat Ermeni tehcirinden önce yani Birinci Dünya savaşı başladığı zaman Müslüman erkekler askere giderken ve Ermeni köylerin yakınlarından geçtiklerinde, bu askerler Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdir. Askerlikten muaf tutulan ve arka cephede kalan Ermeniler savaş yıllarında Ruslara yardım ve yataklık ederlerdi. Ermenilerin bu katliamından sonra Devlet tarafından onlara tehcir kanunu çıkarıldı. Ermeniler göç ederken bir kısım Ermeni aile çocuklarını, buradaki Müslüman ailelere bıraktılar. Bu vilayetten gitmek istemeyen bazı Ermeni aileler de Müslüman olmak şartı ile yerlerinde kalabilmişti. Bölgedeki ilk taşkınlığı Ermeniler çıkarmıştı. Bunun sonucunda Ermeniler yerlerinden tehcir edildiler.

**4. Siirt Eruh Payamlı köyü 1919 (99 yaş) doğumlu Salih oğlu İbrahim OĞUZ'un ifadesidir:**



Ermeni tehcir fermanı ilan edildiği dönemde babam Eruh'ta muhtardı. Olayları tam olarak hatırlamıyorum o yüzden anlatacağım babamın bize söyledikleridir. Hükümet o dönemde bölgede bulunan ve terör estiren Ermenilerin görevli memurlara teslim edilmesini emretmişti. Babam yanında bulunan fakat taşkınlık çıkarmayan Ermenileri teslim etmeyeceğini bildirmiş. Fakat yanında bırakmayacağını da yetkililere iletmişti. Babam, olaylara karışmayan Ermenileri Eruh'tan sağ salim çıkarmak için ilçede Müslüman olarak bilinen Mehmet adlı bir Ermeni şahsı onlara yol göstermesi için görevlendirmiş. Onlara yolda yetecek kadar erzak da vermiş. Hükümet ilçemize Ermeni tehcir fermanını gönderdiğinde

bölgemizdeki Kürtler, devlet ile birlikte Ermenilere karşı işbirliği yapmış. Bu ferdandan sonra ilçede birkaç Ermeni Müslüman olmuş. Eruh'a bağlı Billoris, Kıtması ve Sedeğu köyleri Ermeni köyleriydi. Eruh merkezde ise birkaç Ermeni hane bulunmaktaydı. Babamın anlattığı bir olaydan bahsedeceğim. Müslüman olan bir Ermeni bayan, bölgemizden bir erkek ile evlenmişti. Bu kadın eve su getirmek için çeşmeye giderken yeni evlendiği kocası, onun eski evliliğinden olan çocuğunu kavak ağacında asmıştı. Bu olaydan sonra kadın evi ve kocasını terk edip gitmiş. Bu gibi olaylardan önce bölgemizde

Müslümanlar ile Ermeniler arasında bir sorun yoktu. Genelde Müslümanlar Ermenileri öldürmek istemiyorlardı.

**5. Mardin'de oturur Kılduman köyü 1921 (97 yaş) doğumlu Şeyhmus SEVGİ'nin ifadesidir:**



Anlatacaklarım daha çok Ermenilerin sosyal ve dini yaşamlarına ilişkindir. Bizim çevremizdeki Ermenilerin çoğu şehirlerde veya şehre yakın yerlerde yaşarlardı. Genellikle ticaret ve esnafılık yaparlardı. Bölgemizin zengin kesimini oluşturuyorlardı. Şehirlerde yaşayan zenginler buralardan kaçtılar. Kimisi İstanbul kimisi Ankara kimisi Amerika'ya ve bazıları da diğer ülkelere gittiler. Hala bölgemizde yaşayan Ermeniler olduğunu biliyorum. Sayıları çok az da olsa burada yaşıyorlar. Bizim Mardin Kızıltepe Doğanlı köyünde yaşayanların hepsi Ermeni'ydi. Fermanın sonra bunların çoğu Suriye tarafına gittiler. Gece vakitlerinde gidiyorlardı. Mallarını da geride

biraktılar. Bizim köyde de amcaoglum Ermeni bir kızla evlendi. Önceleri kimseye karışmazlardı. Kendi hallerinde yaşayan ve işleriyle uğraşan insanlardı. Ermeniler arasında şöyle bir inanç vardı. Tek eşlilik onlar için esastı. Oruçları bizim oruçlara benzemiyordu. Akşam yemeği yerlerdi, öğlene kadar hiçbir şey yemezlerdi. Hayvansal gıda yemezlerdi. Sadece balık yerlerdi. Zeytinyağı kullanırlardı. Oruçları iki kısımdan oluşurdu. Biri yirmi diğeri elli gün sürerdi. Aşırı dindar olanları ise papazlar ve kilise etrafında örgütlenmişlerdi. Zamanla bu kesimlerin halkı kıskırttıklarını da duyduk. Daha sonra hedefleri devlet ve asker oldukları anlaşıldı. Nitekim Ermenilerin buradan tehcir edilmelerinin sebebi seferberlik zamanında yolda gördükleri askerlere saldırıp onları öldürmeleri, savaşta Ruslara yardım etmeleri ve bölgede taşkınlık çıkarmalarıdır. Bunu gören hükümet tehcir kanununu çıkardı. Bunları bana babam anlatmıştır. Geride kalan Ermenilerin çoğu zamanla buralardan göç etti.

**6. Siirt Kurtalan'da oturur 1924 (94 yaş) Muş Mutki doğumlu Konca ELGÖRMÜŞ'ün ifadesidir:**

Kurtalan ve çevresinde gelişen Ermeni olayları annem ve babamın bana anlattıkları kadarıyla sizlere nakledeceğim. Ermeniler, sürgünden önce Müslümanlar ile aralarında ciddi bir sorun pek yaşanmamıştır. O dönemde Ermeniler bizim bölgede daha çok Kurtalan, Beykent, Kayabağlar, Gözpınar ve Oyakpınar'da belde ve köylerinde ikamet ederlerdi. Ermeniler Müslümanlara göre daha zengin ve mal sahibidirler. Müslümanların arasında bazı kişilerin Ermenilerin yanında çalıştığını bile duymuştum.

Civar köylerde oturan şeyhlerden bazılarının Ermenileri kâfirlik ile suçlaması Müslüman halkı ile Ermeniler arasında soğukluk oluşturmuştu. Durum bu şekilde gelişince Ermeniler de kendilerine ait toprak kavgasına girdiler. Bölgenin kendilerine ait olduğunu iddia etmeye başladılar. Daha sonra Ermeniler bölgede kan döktüler. Ermenilerin çıkardıkları olaylar ve suçsuz insanlara karşı yaptıkları katliamlar halkı ve devleti zor duruma sokmuştu. Sorun Müslüman ve Ermeni çatışmasına dönüşerek devam etti. Ermeniler Müslümanlığı seçen soydaşlarını bile öldürmeye başladılar. Bu olaylar katliam boyutuna vardı. Bölgede durum kötüye gittiğinden devlet Ermenilerin buralardan göç edilmesine karar vermişti. Göçe direnen, devlete ve askere karşı gelen Ermeniler kanun kapsamında işleme tabi tutuldu. Fakat halka zulmetmeyen, devlete ve askere karşı gelmeyen bazı Ermeniler ise göçe tabi tutulmadı. Ve halen bölgede yaşayan Ermeniler o

dönemin Ermenileridir. Göç eden Ermenilerin toprak ve mallarını daha sonraları Müslümanlar tarafından kullanılmaya başlandı.

**7. Siirt merkezde oturur 1925 (93 yaş) Kayaboğaz köyü doğumlu Hacı oğlu Memet CAN'ın ifadesidir:**



Siirt ve çevresinde meydana gelen Ermeni olaylarını babamın bana anlattıkları kadarıyla size anlatacağım. Söylenene göre devletin çıkarmış olduğu göç fermaniyle (Sevk ve İskân Kanunu) aslında iki halk arasında yaşanacak daha büyük olaylar önlenmiş oldu. Eğer bu yasa çıkarılmasaydı daha büyük felaketler yaşanabilirdi. Ermeniler zaten bizlerden değildi. Yani İslam dininden değillerdi. Ermeniler isyan ettiği dönemde bizimkiler (Kürtleri kastederek) devlete yardım ettiler ve bunu yaparken Allah rızası için yapmadılar. Bunu, Ermeniler bu bölgeden giderlerse mal ve mülkü bizlere kalır düşüncesiyle yaptılar. Böylece tehcir fermaniyle

buralardan giden Ermenilerin mallarına el koymaya çalıştılar. Kaça bilen Ermeniler ise buralardan kaçıp gittiler.

**8. Siirt Kurtlan Beykent köyü 1927 (91 yaş) doğumlu Teberoğlu Hasan BOZYİĞİT'in ifadesidir:**



Babamdan duyduklarımı size anlatacağım. Köyümüz olan Beykent, Ermeni nüfusunun fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Bilhassa Beykent köyünde birden fazla kilise olduğunu hatırlamaktayım. Köyümüzde kalıntıları şuan bile görülmektedir. Ermeni nüfusunun çokluğu bariz bir şekilde bilinmekteydi. Babamdan duyduğum kadarıyla eskiden bu bölgede ve bizim köyde insanların etnik kökenlileri farklı olmasına rağmen aralarında huzur hâkimdi. O zamanda dış baskıların teşvik ve tahrikleriyle Ermenilerin huzuru bozduğu ve Müslümanlarla ilişkilerini kestiğini ifade edebilirim. Ermeniler Müslüman halka bu bölgede zulümler yaşatmış ve zorluklar çektirmişlerdir. Müslümanlara zorluk

yaşatan Ermeniler, Müslümanları katletmiş ve çukur/toplu mezarlara gömmüşlerdir. Bölgede büyük çukurlar dikkat çekmiş ve bu çukurların cesetlerle dolu olduğunu babamdan duymuştum. Babamın anılarından biri de Zuru adında bir Ermeni kadının din değiştirerek Müslüman olduğunu söyleyebilirim. Bizim köyde kalan Ermeniler göç ederken tüm mal varlıklarını bırakıp gittiler. Ayrıca bu bölgede yaşanan zulümlerin her iki tarafa da olumsuz etkisi olmuştur. Bu Ermeni zulmünün Müslümanlara Allah tarafından yapılan bir imtihan olduğunu düşünüyorum.

**9. Siirt Kurtalan'da oturur 1927 (91 yaş) Kayabağlar köyü doğumlu Mercan NAS'ın ifadesidir:**

Anlatacaklarım Kayabağlar köyü ile yakın köyler arasında geçen Ermeni hadiseleridir. Bu olaylar dedem Mahmut Asma tarafından duyduklarım bilgilerdir. O dönemde Ruslar Osmanlı'ya saldırmıştı. Ermeniler, Rus askerlerine katılarak onlara yardım etmişti. Ve bölgemizde çeteler kurarak köylere saldırmış ve köy yollarının denetimini ellerine almışlardı. Bu çeteler köyümüzün yakınlarına kadar gelmişlerdi. Bizim köyün ileri gelenlerinden Cemile Çeto ve Şeyh ile Ağaları adamlarını toplayarak, Ermeni

çetelere saldırıp onları geri püskürttüler. Osmanlı-Rus savaşında Ermeniler Rus tarafını seçerek hainlikleri ortaya çıkmıştı. Başka bir Rus saldırısı olma ihtimalinde yine Ermenilerin Rus tarafına geçme durumunu önlemek amacıyla devlet tehcir fermanı (Sevk ve İskân Kanununu) çıkardı. Ermeniler zorunlu göçe tabi tutulduktan sonra bölgemizde asayiş ortamı yeniden tesis edildi.

**10. Siirt merkezde oturur 1928 (90 yaş) Siirt doğumlu Nasri ve Cemile kızı Feride TAN'ın ifadesidir:**



Siirt'teki Ermeni meselesi ile ilgili bana annem ve babamın anlattıkları şöyledir: Ermeniler olaylardan önce Siirt'te Algül ve Ulus mahallesi ile Delikli Taş denen bölgede yaşarlarmış. Ayrıca Delikli Taş civarındaki mağaralarda mabet ve kiliseleri bulunmaktaymış. Bölgedeki Ermeniler genelde esnaf ve zanaatkarlık meslekleri ile uğraşarlarmış. Ermeniler zenginlik içine yaşarmış, savaş sırasında ise değerli mallarını kuyu diplerine gömdükleri söylenir. Siirt'te bulunan Ermenilerin Arap ve Kürtler ile olan ilişkileri farklıydı. Ermeniler Siirt'te bulunan Araplar ile ilişkileri iyi olmadığı gibi birbirleri ile dostluk kuramamışlardır. Ermeniler, Arapları hiç sevmezdi. Hatta

Ermenilerin Araplara karşı bir kin beslediklerini belirten söz ve tavırlarından dolayı Arapların onlardan uzak durmalarına sebep olmuştu. Böyle olunca Arap ve Ermeniler birbirlerinden farklı mahallelerde yaşarlardı. Aralarındaki ilişkiler hiç de iyi değildi. Ermenilerin Kürtler arasındaki münasebetler Araplar ile olan ilişkilerin aksine oldukça iyi imiş. Hatta Kürtler ile Ermeniler aralarında kız alıp vermişler ve akrabalık ilişkileri kurmuşlar. Kürtler ile Ermeniler aynı mahallede iç içe yaşarlarmış.

Ermeni ayaklanmaları başladığı dönemlerde annem Muş'tan Siirt'te gelin gelmiş. Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni olaylarına tanıklık eden annem özellikle bölgemizde Ermenilerin Araplar ile arasının iyi olmadığı gibi devlet ile de aralarının iyi olmadığını söylerdi. Fakat zamanla Ermeniler bölgede ayaklanma çıkartıp her kesimin huzurunu bozmaya başlamış. Sonuç olarak Ermenilerin devlete ve millete karşı savaş açtıkları anlaşılınca Kürt beyleri ve aşiretleri devlet ile iş birliği yapıp, Ermenilere karşı cephe almışlar. Çünkü Ermenilerin asıl amacı Doğu Anadolu'da devlet kurmakmış. Bu yüzden devlet, kesin bir çözüm yolu olarak güvenlik ve asayiş gereği onları zorunlu tehcire-göçe tabi tutmuş. Açıkçası bu durumdan Müslüman ahali memnun kalmıştı. Tehcir'den sonra bölgemize barış ve huzur tekrar gelmişti.

**11. Siirt Doğanca köyünde oturur 1928 (90 yaş) doğumlu Musa oğlu Derviş SÖNMEZ'in ifadesidir:**

Ermeniler konusunda babamın bana anlattıklarını anlatacağım. Ermeniler, önceleri Müslümanlara saygı göstermişler. Bu saygılarına örnek olarak Ermeniler Müslümanlar iki katlı bir bina yaptıklarında onlar tek katlı bina yaparlarmış. Çoğu Ermeniler, o dönemde ticaret ile uğraştıkları için nüfusun zengin kesimi teşkil etmekteymişler. Yine çoğunluğu hem kendi aralarında hem de devlete karşı sadık tebaa olarak bilinirdi. Fakat zamanla Ermenilerin yaptıkları isyan ve katliamlar sonucunda Devletin çıkardığı ferman ile onları yaşadıkları yerlerden başka yerlere zorunlu göç yapıldı. Bunun sonucunda Avrupa devletleri, Suriye ve İran gibi yerlere göç etmişler. Babam Ermenilerin göç ettirilmesini birçok nedene bağlayarak şöyle anlatırdı; "Ermenilerin kendi buldukları bölgede askerleri, komutanları öldürmeleri ve eşlerine tecavüz etmeleri gibi yaptıkları diğer hayâsızca taşkınlıklar nedeniyle devlet tarafından zorunlu göçe tabi tutulduklarını" söylerdi.



**12. Siirt Baykan İkizler köyü 1928 (90 yaş) doğumlu Muhammet GENÇ'in ifadesidir:**

Ben, yaşım itibari ile Ermenileri görmedim. Baykan ve yakın köylerde yaşayan Ermenileri Babam ve annemden duydum. Onların bana anlattıkları şunlardı: Bölge halkı ve Ermeniler arasında önceleri pek sorun yokmuş. Ermenilerin çoğu zanaatkâr ve tüccarmış. Onlar ile bizim aramızda akrabalık ilişkileri bile varmış. Dinlerimiz farklı olmasına rağmen iki tarafta birbirine saygılıymış. Müslümanlar Ermenilere misafir olduklarında namazı kılmak isteyen Müslümanların önlerine namazlık koyarlardı. Daha sonra, babamın dediğine göre ne olduysa bölgede hareketlilik başlamış. Hem yöre halkı hem de Osmanlı Devleti ile Ermenilerin arası artık bozulmuş. Osmanlı Devleti Ermenilerin devlet kurmalarını engellemek, bölgedeki huzur ve kontrolü sağlamak için tehcir kanunu çıkarmış. Fakat Ermeniler yine bazı yerlerde taşkınlık çıkarmaya devam etmişler. Durum tam bir kargaşa ortamına dönmüş.

**13. Batman'ın Kozluk ilçesinde oturur Tuzlagözlü köyü 1930 (88 yaş) doğumlu Abdullah ALTUNER'in ifadesidir:**

Kimlikte daha küçük yazıldığı için doğum tarihim gerçek olmayabilir. Siirt ve çevresindeki Ermeni olaylarını büyüklerimden duyduklarımı sizlere aktaracağım. Kozluk ve köylerinde yaşayan Ermeniler olaylardan önce ticaret ve hayvancılık ile uğraşıyorlarmış. Özellikle bu bölgede bulunan zengin tuz yataklarından dolayı Ermenilerin bu tuz kaynaklarına ilgi duyduğu ve zaman-zaman bu kaynaklar için Müslüman halkla çatışma içerisine girdiği söylenir. Ermeniler diğer bölgelerde olay çıkarmaya başladıktan bir süre sonra kendi bölgelerine de bu olaylar sıçramış. Kısıktılan Ermeniler yöre sakinleri arasında sorun çıkarmaya başlamış. Böylece halkın huzuru bozulmuş. Bu olaylar ve dış tahrikli ayaklanmaların başlaması ile bölge tehlikeli bir hal almış. Bölgenin ekonomik ve güvenlik açısından zayıflamasına sebep olmuştur. Bu yüzden Müslüman halk çok zor günler geçirmiştir.

Bana anlatılan Ermeni mezalimlerinden birini anlatayım. Bölgemizde Hazret adında toplumun her kesiminden sevilen ve sayılan bir şeyh vardı. Şeyh ve kendi müritleri ile beraber gittiği bir Suriye ziyareti dönüşü Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Ermeniler tarafından saldırıya maruz kalmışlar. Ermeniler bu olayla yetinmeyip daha birçok Müslüman'ı katletmiş. Böylece bölgede Ermenilere güven kalmamış. Ermeniler yaptıkları bu olaylar ile yakaladıkları Müslümanları kadın, çocuk demeden öldürmüş. Devletin o dönemde zor durumda olduğu ve Ermeni terörü ile beraber özellikle ekonomik yönden daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. Ermeni isyanları ve mezalimi sonucunda hükümet onları buldukları bölgeden başka yerlere göç emrini vermiştir. Ermenilerin göçü sırasında uğradıkları saldırıların sebebi kendilerinin daha önce Müslüman halka yaptığı katliamların neden olduğunu düşünmekteyim.

**14. Bitlis Dereağzı köyü 1932 (86 yaş) doğumlu Ömer GİRAY'ın ifadesidir:**



Bitlis'te yaşanan Ermeni olaylarını bana babam, köylümüz Mirza, Hacı Osman Dede ve Belkıs Hanım anlatmıştır. Onların bana aktardığı şunlardır: Müslümanlar ve Ermeniler iç içe yaşayıp beraber çalışıyorlarmış. Bu iyi ilişkiler Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiş. Bu dönemde Ermenilerin Ruslardan yana tavır alması Osmanlı Devletine ve yöre insanına saldırması, Sevk ve İskân kanununun çıkmasına neden olmuş. Biz bu köye geldiğimizde değirmenin yanındaki Hıristiyanlara ait bir evde kalmışız. Kendi evimizi yapana kadar o evde kaldık.

**15. Siirt merkez 1933 (85 yaş) doğumlu Yusuf oğlu Ahmet TEPE'nin ifadesidir:**



Doğum tarihim gerçek olmayabilir. Siirt'teki Ermeni olaylarını babamın anlattıklarını aklımda kaldığı kadarıyla sizlere aktaracağım. Ermeniler Siirt'te daha çok esnaf mensubu kişilerden olup genelde demircilik, ayakkabıcılık ve bakırcılık mesleği ile meşgullermiş. Ermeni olaylarının ateşlendiği Birinci Dünya Savaşı zamanında babam Osmanlı ordusunda askerlik yapmış. Ermeniler o dönemde Siirt'te birçok olay gerçekleştirmişler. Bu olaylar neticesinde pek çok Müslüman öldürülmüş. Buna karşılık Siirt'teki Müslümanlar da kendilerini müdafaa etmek için Ermenilere saldırıp onları öldürmüş. Bu

olaylar üzerine hükümet Ermenileri buradan tehcir etmiş.

**16. Van Muradiye'de oturur 1934 (84 yaş) Karahan köyü doğumlu Mustafa Oğlu Naim TAŞ'ın ifadesidir:**



Ben Karahan köyünde doğdum ve büyüdüm. Ermeni olayları cereyan ettiği dönemde 1914-1917 yıllarında Osmanlı ordusunda askerlik yapmış olan babamın bana anlattıklarını sizlere aktaracağım. O dönemde Osmanlı Devleti birçok devletle savaşıyormuş. Düşmanlar ülkemizin etrafını sarmış. Osmanlı'yı parçalamak ve bitirmek istiyorlarmış. 1914'te Ermeniler Van'da başkaldırmışlar. Ruslar ile işbirliği yapan Ermeniler, Osmanlı Ordusu Ruslar ile savaştığı zaman, askerimizi arkadan vurmuş. Babamın ordudaki doktor arkadaşı, yaklaşık 60-70 askerimizin

Ermeniler tarafından şehit edildiğini babama söylemiş. Ermeniler bir taraftan da Ruslara haber göndermiş ve onlardan yardım alıp Van şehrini işgal etmek istediklerini beyan etmişler. Hükümetin Ermeni planından haberi olunca da bizlere Van yakınlarında bulunan Ermeni çetecilerin silahlarının alınması ve direnen çete üyelerine ise öldürme emrini vermiş. Bu emirden sonra yaklaşık 600 silahlı Ermeni ile karşı karşıya gelmişler ve çıkan çatışmada onları öldürmüşler. Daha sonra 100 ve 200 kişiden oluşan gruplar ile Ermeni köylere girerek isyan eden Ermeni komitacıları etkisiz hale getirmişler. Ruslar, Van taraflarına gelince Ermeniler de Ruslar ile işbirliği yapıp kırmızı vadiye yüzlerce Müslüman'ı öldürmüş. Ermeni zulmü o kadar büyük olmuş ki katliamın yapıldığı vadi kan ile dolduğundan adı kırmızı vadi olarak kalmış. Babamın da içinde bulunduğu askeri birlik Edirne taraflarına kaydırılınca da Ruslar, Muradiye'ye kadar gelmiş ve Ermeniler ile birlikte burada birçok Kürt ve Türk'ü öldürmüşler. Ermeniler devlet tarafından resmi göçe tabi tutulduktan sonra bölgeye yeniden huzur geldiğini söylerdi.

**17.Mardin Dargeçit'te oturur. 1934 (84 yaş) Gürgen köyü doğumlu Yusuf oğlu İsmail AŞKAN'ın ifadesidir.**



Ermeni sorununu bana babam anlattı. Ermenilerle bölgedeki işbirlikçileri Süryaniler ile sorun çıkarıyorlardı. Müslümanlara saldırıyor ve onları öldürmek istiyorlardı. Dargeçit merkezinin yarısından fazlasında ve ilçenin bazı köylerinde Ermeniler bulunmaktaydı. Ermenilerin mal ve mülkleri kendilerinde kaldı, onlara zarar vermedik. Biz sadece kendimizi savunduk. Ayrıca Müslüman olan kadınları ile de evleniyorduk. Ermeni ayaklanmasının nedeni Doğu'da devlet kurmaktı. Ayrıca Süryaniler de dindaş olduklarından dolayı onlara yardım ediyorlardı. Devletimiz onları kasıtlı olarak durduk yere

yerlerinden etmedi. Onlar sorun çıkardı biz de onları zorla yerlerinden etmedik, kendimizi savunduk. Bizi daha fazla katletmelerine izin vermedik. Bazıları kendi istekleriyle bazıları da taşkınlık çıkardıkları için devlet tarafından zorunlu göç nedeniyle bu yerleri terk ettiler ve mallarını Müslümanlara sattılar. Buradan Ortadoğu, Avrupa, Rusya ve Kafkas ülkelerine gittiler.

Babamın bana söylediği bazı Ermeni çeteciler şunlardır: Endravus, Hoço, İskender Gago ve Gorgis'tir. Kilise önderi din adamı Endravus, Ermenileri kıskırtan ve onlara öncülük eden kişiydi. Bu kişi öldüğünde Ermeniler bir daha toparlanamadılar. O dönemde Ermenilerin hepsinde silah vardı. Biz de kendimizi doğal olarak onlara karşı koruyorduk. Çünkü malımıza ve canımıza zarar vermeye çalışıyorlardı. Onlar bize saldırıp zarar verinceye kadar biz onlara saldırmazdık. Onlar her yerde ayaklanıp, Müslümanları öldürüp ve üstünlük sağladıktan sonra da devlet kurmak istiyorlardı. Biz ise sadece kendimizi savunduk ve devlet ve millet olarak onları güvenlik gereği, daha fazla insanımız ölmesin diye göç ettirdik. Burada halen kilise ve mezarlıkları bulunup taş duvarla çevrili olarak korunmaktadır.

**18. Siirt Şirvan'da oturur 1934 (84 yaş) Tatlıpayam köyü doğumlu Cemil oğlu İhsan ERDOĞAN'ın ifadesidir:**



Ben hiçbir şekilde Ermenileri görmedim. Onları babamdan ve köyümüzde yaşamış Ermeni torunu olan Aziz denen şahıstan bilirim. Duyduklarımı size söyleyeceğim. Bizim kaldığımız köy ve çevre köylerde Ermeniler bulunuyordu. Bizim Tatlıpayam köyünde 60 Ermeni evi bulunuyordu. Kesmetaş, Zıncık, Kadis ve Sidores diğer civar Ermeni köyleriydi. Şirvan'daki Zıncık ve Sidores köylerinde kiliseleri de bulunuyordu. Bu köylere Ermeniler tarafından özellikle ibadet için gidildiği biliniyordu.

Ermeni olayları çıktığı zaman bölgemizde hiçbir askeri birlik bulunmadığı için Müslümanlar kendilerini korumak için Ermenileri vuruyorlardı. Rus askerleri bölgemizin yakınlarına kadar gelince, Bozbeş ve Şeyh Selahattin isimli iki amcam adamlarıyla birlikte Rus askerleri ile savaşmıştır. Tehcir fermanından sonra Ermeniler yer değişikliği yapmış ve Ermeni terörü son bulmuştur.

**19. Siirt merkez 1936 (82 yaş) doğumlu Hafız Ömer oğlu M. Sadık TURAY'ın ifadesidir:**



Hafız babam Siirt'te ikamet ederdi. Ermeni olayını ondan öğrendiğim bilgiler ışığında anlatacağım. 1915'te Erzurum taraflarında Ermeni çeteler Müslümanları katletmeye başladıklarında, buradaki bazı Ermenilere haber gönderip, teçhizatlı olmalarını ve genelde namaz vakti bir araya gelen Müslümanları Cuma namazında öldürmelerinin haberini verirler. O dönemde Siirt'te Cuma namazı sadece Ulu Cami'de kılınırdı. Cuma günü tüm Müslüman erkekler camide olurdu. Ermeniler bir plan kurarak Müslümanları Cuma günü camide katletmek istiyorlardı. Müslüman ahali bu hain plan haberini alınca, Cuma gününden önce tedbir alarak yaşanacak büyük katliamı önlediler. Ermeniler bir süre sonra yaptıkları taşkınlıklar nedeniyle tehciire tabi tutuldular. Tehcir sırasında bazı çocuklarını Siirtli Müslüman ailelere bırakıp gittiler. Bu çocukları Müslümanlar koruyup, büyütmişlerdi. Hatta bu Ermeni çocukları kendi çocukları ile evlendirmişlerdir.

### **Güncel Değerlendirme ve Sonuç**

Bugün Van, Ağrı, Kars, Erzurum, Siirt, Mardin, Bitlis, Muş, Bingöl ve Diyarbakır'da yaşayan Kürt aşiretlerinin bir kısmı Erivan'dan Rus ve Ermeni zulmünden kaçıp gelenlerdir. Özellikle Van, Kars, Ağrı Erzurum'daki Müslüman Kürt vatandaşlarının çoğu o sırada Erivan'dan Ermeni zulmünden kaçıp gelenlerdir. Anlatıldığı üzere bu zulmü Anadolu'da da yaşamışlar (Kartal 1987: Nu. 23; Solmaz 2001: 22). Tarihte yaşanmış bu acı olayları bir de bölgedeki tanık ve tanık yakınlarının dilinden tüm kamuoyuna duyurmak elbette önemli bir görev olsa gerek. Resmiyete intikal etmiş şekliyle arz edilen Ermeni mezalimi, olayı yaşayan ve duyan Anadolu insanının anlattıklarıyla gayri resmi olarak da ispatlanmıştır. Tanık ve tanık yakınlarının ifadeleri, Türklerin emperyalist devletler tarafından görmezden gelinen mezalime uğradığını belgelerken, anlatılanlar Osmanlı'nın Ermeni tebaasına yönelik tehcir kararının gerekçesini de ortaya koymaktadır.

Siirt ve çevresindeki Müslümanların başlarına gelen bu tür olayları bilmek kuşkusuz ülke insanı arasında dayanışmayı, milli ve manevi şuur ve vatan sevgisini pekiştirecektir. Çünkü bu birliktelik ile Ortaçağ'da Selçuklu ve Eyyubi ile Haçlı zihniyetine karşı, Kutul Amare, Çanakkale, Sarıkamış, Kafkas İslam Ordusunda emperyalistlere karşı tüm bu cepheler geçilmez oldu. Ermeniler bir zamanlar Anadolu'nun Doğusunda "Büyük Ermenistan" hayaliyle yaptıklarını bugün Kuzey Azerbaycan'da yaşayan özellikle 26 Şubat 1992'de Hocalı'da<sup>4</sup> çocuk, kadın ve yaşlı demeden yüzlerce Müslüman'a uyguladıkları soykırımın göz ve kameralar önünde tüm canlı tanıkları yaşıyorken insanlığın bir değil belki bin defa düşünmesi gerekir.

Tarihi gerçekler böyle iken Ermeni meselesi olarak bilinen ve devamlı olarak gündemde tutulmak istenen meselenin, Ermeni terör örgütlerine ve günümüz uzantılarına meşruluk kazandırmak isteyenlerin tarihi gerçeklerle ilgisi olmayan propaganda malzemesi olduğu bilinmektedir (Mustafayev 2013: 207-209; Mustafayev 2015: 370-372). Görüldüğü üzere Ermeniler, bir takım kandırılmış insan kitleleriyle birlikte, bir zamanlar özellikle 1914-1918 yıllarında ister Anadolu'da isterse de Kafkaslarda Ruslar ile birlikte katliamlar yapan Taşnak, Hıncak, NAR, Ramgavar, Hoybun ve ASALA gibi terör örgütlerinin faaliyetlerini örnek alarak 1970'li yılların sonlarından itibaren Türkiye ve Azerbaycan'da günümüz terör uzantıları Ermenistan devletinin desteğiyle ile kaldıkları yerden devam etmekte. Yukarıda ismi geçen terör örgütleri dün ülke insanlarını kendi çıkarları gereği saflarına çekmek için kullandıkları gibi, bugün de Müslüman Kürtleri kendi çıkarları gereği saflarına çekmek için yurtiçi ve yurtdışında adeta onların uzantısı olan PKK, PYD, YPG ve benzeri terör örgütleri kurarak aynı oyunu sergilemektedir. ASALA ve

<sup>4</sup> Hocalı soykırımından bugün hayatta kalanlar Ermenilerin yaptıkları mezalimi şöyle anlatmaktadırlar: "Elleri bir ağaca arkadan bağlanan hamile bir kadının başına dikilmiş olan iki Ermeni yazı tura atıyordu. Hamile Azeri kadının doğumu oldukça yakın görünüyordu. Kadının elbiseleri yırtık, ayakları çıplaktı. Ermenilerin uzun boylu olanı elindeki AK-47 model Rus yapımı otomatik tüfeğinin namlusuna monte edilen seyyar kasaturayı çıkartırken, diğeri elindeki demir parayı havaya attı: "Ermenice, 'Akçik, manç?' (Kız mı, oğlan mı?) 'Akçik' (Kız) Bu cevap üzerine 'oğlan' diyerek bahse giren Ermeni, elindeki kasatura ile hamile kadının karnını bir hamlede yarıp çocuğu çıkarttı. Kan bürülü gözleri bebeğin kasıklarına kilitlendi. Ermenice, 'Tun şahetsar, inger' (Sen kazandın, yoldaş) Ermenice, 'Yes şahetsapayts ays bubriki inç bes bidigışdan'. (Ben kazandım ama bu bebek nasıl beslenecek?) Ermenice, 'Mayrığı bedge gişdatsine' (Annesi besleyecek elbette) Bunun üzerine daha kısa boylu olan Ermeni, bir hamlede kasaturaya geçirdiği bebeği annesinin göğsüne yapıştırdı. Ermenice, 'Mayrığ yerahayin zizdur' (Çocuğa meme ver) Aynı dakikalarda Hocalının başka bir semtinde tek kale futbol maçı hazırlığı vardı. İki kesik Müslüman kadın başını kale direği yapmışlar, top arayışına girmişlerdi. Başı tıraşlı bir çocuk bulup getirdiklerinde ise Ermeni çeteci sevinçle bağırды. Ermenice, 'Asixn maçimi yev bızdıge, aveg gındırnadabidi. Gıdiresek' (Bu hem saçsız hem de küçük, iyi yuvarlanır. Kopartın). Aynı anda çocuğun gövdesi bir tarafa, başı da orta yere düşmüştü. Ermeniler zafer naraları atarak, kanlı postalları ile kesik çocuk başına vurarak kaleye gol atmaya çalışıyordu" (Mustafayev, 2011: 2834; Peart-Maclachlan 2017).



günümüzdeki terör uzantılarının beraberliğinin bu yolda devam ettiğinin en belirgin örneğidir. Peki bu terör örgütleri kimlerden aldığı silahlarla kimleri katlediyor?..

Böyle araştırmalar, kaynaklar arttığı, tanık ve yakınları dinlendiği sürece Türk Yurtları ve Türkiye Cumhuriyeti güçlü, çağdaş görünüşü ile Ermeni hayallerine ve uzantılarına, onu bir zamanlar kullanan emperyalist güçlerin şimdiki siyasi oyunları ile tarihi saptırmaya artık itibar etmeyecektir.

### **KAYNAKÇA**

- BASHANOV, Mihail (2013). *Armyanskiy Vopros v Turtsiy v Matriyalah Russkogo Generalnogo Ştaba* (Türkiye’de Ermeni Meselesi, Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇARKÇIYAN, Rahip G. (2006). *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- DABAĞYAN, Levon Panos (2010). *Geçmişten Günümüze Millet-i Sadıka Osmanlı Ermenileri*. İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- ERİCKSON, Edward (2015). *Osmanlılar ve Ermeniler, Bir İsyanın ve Karşı Harekâtın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KARADENİZ, Yılmaz (2014). Bitlis ve Muşta Ermeni Mezalimi (1913-1919). LXII/20. Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları*.
- KARTAL, Kinyas (1987). *Erivan’dan Van’a Hatıralarım*. 23. Ankara: Anadolu Basın Birliği Genel Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KILIÇ, Davut (2017). Salnamelere Göre Vilâyat-ı Sitte’de Dinî ve Etnik Dağılım (1870-1908). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- KILIÇ, Davut (1998). “XIX. Asırda İngiltere’nin Ortadoğu Politikasının Osmanlı Ermenilerine Yansıması”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 117: 89-97.
- KORKMAZ, Telli (2016). “Türk-Sovyet İlişkilerinde G. V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi”. *Bellekten*. LXXX/288: 619-639.
- MCCARTHY, Justin (2006). “Kim Başlattı?”, *Ermeni Soykırımı İddiaları: Yanlış Hesap Talât’dan ve Tehcir’den Dönünce*. (çev. M. Çalık). Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları.
- MCCARTHY, Justin (2014). *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1921)*. (çev. F. Sarıkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MUSTAFAYEV, Beşir (2011). “Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XXIX/8: 23-41.
- MUSTAFAYEV, Beşir (2013). “Tarihte Ermeni Terörü ve Uzantıları”. *I. Beynelxalq Elmi Konfransın Materialları*. Bakı-Azerbaycan: Azerbaycan Respublikası Tehsil Nazirliyi Azerbaycan Universiteti Yayınları.
- MUSTAFAYEV, Beşir (2015). “1915 Senesinde Neler Yaşandı? Gerçekler ve Gündemdekiler”. *Azerbaycan’da ve Şerqi Anadolu’da Türk-Müselman Ehaliye Qarşı 1918-1920. İller Soyqırımı Uluslararası Konferansı*. Quba-Azerbaycan: Milli Elmler Akademiyası ve Tarih İnstitutu Yayınları.
- PEART, Lan - Fiona MACLACHLAN (2017). *Hocalı: Bir Savaş Suçuna Tanıklık, Ermenistan Sanık Sandalyesinde*. İstanbul: Teas Press Yayınları.

- QASIMOV, Musa (2000). *Birinci Dünya Muharebesi İllerinde Büyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti (1914-1918)*. I. Bakı: Adiloğlu Neşriyatı.
- SARI, Gökhan (2013). *Ermeni Meselesi Işığında Süryaniler*. Ankara: Barış Yayınları.
- SOLMAZ, Gürsoy (2001). *Tanıkların Diliyle Ermeni Vahşeti*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ZÜLFİKAR, Hamza (2001). "Doğru Yazalım Doğru Konuşalım (Diaspora Üzerine)". Ankara: *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 591: 276-284.
- Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi, I (1906-1928) (1995)*. 23. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Birinci Dünya Harbinde Bitlis'in Ruslar Tarafından Zaptı (1957)*. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Kitaplığı. 31. Ankara: Birinci Dünya Harbi Yazıları,
- Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920) (1995)*. 14. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920) (2007)*. 91. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

